

BOLLOBÁS ENIKŐ

Iskola a hegyek közt:
a Black Mountain College ethosáról

A Black Mountain College – ez az Egyesült Államokban működött kis tanintézmény (1933–56) – a XX. századi radikális gondolkodás és művészet egyik legendás alkotóműhelye volt, amely a személyes alkotói szabadság, a demokrácia és az individualizmus sajátos amerikai ideáljait és utópiáit ötvözte. Két különböző indítatású szellemi törekvés egybeesésének köszönhető lett és páratlan alkotói lendületét. Egyrészt számos egyetememen a harmincas években indult el az európai eredetű oktatás gyökeres reformja (elsősorban John Dewey munkásságának nyomán), másrészt ugyanekkorra – a modernizmus első nagy korszaka végére – valósult meg az az áttörés, amelynek eredményeként a nemrég még provinciálisnak tekintett amerikai kultúra páratlan nemzetközi tekintélyre tett szert. Az észak-karolinai Black Mountain College egyszerre volt a kor újító mozgalmainak terméke és továbbblendítője, a demokratikus oktatási reformeszmék és a sajátosan amerikai kikiáltott kísérletező szellem letéteményese. Az új amerikai progresszív pedagógia találkozott itt a radikális avantgárd experimentalizmusával, egyúttal Amerika is Európával, pontosabban mindaz, ami a két földrész kultúrájából a legnagyobb és leginkább vállalható a szellem emberei számára.

Az „amerikai Bauhausként” emlegetett főiskola működésének huszonhárom éve alatt a legkülönfélébb alkotóknak adott otthont. Négy tanár alapította, akiket éppen elbocsátottak a floridai Rollins College-ből „felesleges órai beszélgetések” engedélyezése miatt. Négy olyan tanárról van szó, aki diákjaival szövetkezve saját főiskolát szervezett, amelyhez számos európai tudós és művész is csatlakozott. A College sorra fogadta be a Bauhausból a nácizmus térnyerése miatt menekülő európai művészeket és tudósokat, akik magukkal hozták az európai modernizmus szellemét. A Black Mountain vezetői ritka erkölcsi bátorságról tettek tanúbizonyságot, amikor sorra fogadták be a neves és kevésbé neves menekülteket, lehetővé téve ezzel a hivatalos kvótán kívül kezelt amerikai vízum és bevándorlási engedély megszerzését. Így érkezett a német konstruktivisták Josef Albers és felesége, Anni Albers (mindketten egyenesen a Bauhausból jöttek), az egykori Albers-tanítvány Xanti Schawinsky, a Brecht első megjelenés-tőjeként induló berlini zeneszerző, Stefan Wolpe, a berlini pszichoanalitikus Fritz Moellenhoff, a zeneszerző és karmester Heinrich Jalowetz. Németországon kívül más országokból is érkeztek, így a Szovjetunióból és Kubából is: köztük az orosz nyelvész Kirill Csenkin és a Batista elől menekülő nyelvtudós, Herminio Portell-Vilá. Később, a költő Charles Olson rektorsága idején (1951–

56) az amerikai szellemi radikalizmus legprominensebb képviselői gyűltek itt össze. Itt tanított többek között a zeneszerző John Cage és a zongorista David Tudor, a táncművész Merce Cunningham, az absztrakt expresszionista Franz Kline, Willem de Kooning és Arshile Gorky, a designművész Buckminster Fuller, a kollázsművész Robert Rauschenberg és a New York-i baloldal prominens írója, Edward Dahlberg. A Black Mountain költői között a következőket kell említenünk: Charles Olson, Robert Duncan, Robert Creeley, Paul Goodman (aki mellette a Gestalt-pszichológia tudósa is volt) és Cid Corman. A College szellemiségét kijelölő afféle tanácsadó testületnek a tagjai között szerepelt Albert Einstein, Carl Gustav Jung, Franz Kline, Carl O. Sauer, Norbert Wiener és William Carlos Williams. A neves látogatók, vendéglőadók közt ott volt maga Albert Einstein és John Dewey, a Freud-tanítvány Hans Sachs, Thornton Wilder, Henry Miller, Aldous Huxley, Walter Gropius, Robert Motherwell, Jackson Pollock, Alan Kaprow és Lewis Mumford. Ismert diákjai közt olyan költőket találunk, mint Ed Dorn, Fielding Dawson, Michael Rumaker, Amiri Baraka (Leroy Jones), Joel Oppenheimer, John Wieners, Jonathan Williams és Fielding Dawson. (Egyébként a diákok között öt magyar származású is szerepel: Monika Lanyi, Joseph Komar, Alex Kemeny, Peter Nemenyi, Géza Ormai.)

Az intézmény szellemisége a harmincas évek nagy amerikai pedagógiai reformjában gyökerezett. Ekkor nyílt meg több, hasonlóan újszerű főiskola, köztük a Bennington College és a Sarah Lawrence College, míg mások – mint a Bryn Mawr, a Reed, az Antioch, a Rollins, a Columbia, a Whittier és a Swathmore – az oktatás kereteinek kitágításával próbálkoztak. Bár alapelveit sohasem kodifikálták, a Black Mountain ethosát a nyitottság, az egyenlőség, a kísérletező műhelyszellem, a személyes szabadság tisztelete és a közös felelősségvállalás jellemezte. A cél a demokráciára való nevelés volt, ennek értelmében a tanár feladatát nem egy bizonyos ismeretanyag átadásában, hanem a diákokban rejlő szellemi képességek lehető legteljesebb kibontásának elősegítésében jelölték meg. A „teljes embert” tekintetbe vevő oktatásban a tudományok és a művészetek, a tanulás és a fizikai munka azonos hangsúllyal szerepelt. Maga az oktatás sem korlátozódott kizárólag az osztályteremre vagy az órák idejére, hanem állandóan folyt – a napi három közös étkezés alatt, a mindenkit mozgósító színházi előadások folyamán, a közös nagy építkezések idején éppúgy, mint amikor mindenki együtt oltott erdőtüzet. Valóban demokratikus hely volt: a maga idejében az egyetlen déli tanintézmény, amely színes bőrű diákokat is felvett, s a tanárok és diákok esetében egyaránt magától értetődően tolerálta a nyílt homo- és biszexuális életformát.

Az oktatás alapelveinek ez az átalakulása egybeesett az amerikai modernista művészetek nagy áttörésével. A századfordulón még az európai kultúrát követő amerikai művészet most, a modernisták első nemzedékének megjelenése után önálló erőként lépett fel. A modernizmus nagy európai városai – Párizs, London, Berlin, Bécs – mellett egyenrangúként jelent meg New York és Chicago. Az avantgárd izlés nem a klasszikus gyökerű, finom és finomkodó magas mű-

vészetet pártolta, mely lehetővé teszi az „Élettől” való menekülést, hanem a hétköznapi élet gyökerező, az emelkedettséget és a földhözragadtságot egyaránt elutasító szellemet. Eszerint a művészet nem egy szerencsés elit privilégiuma, se nem a szórakoztatás eszköze; nem megvásárolható árucikk vagy státuszszimbólum. A művészet mindenki számára – akár alkotóként, akár befogadóként elérhető életélmény, amire mindenki egyaránt nevelhető. Dewey szerint a kreatív képességek kibontása az „ember elidegeníthetetlen jogainak része”, s az amerikai művészet egyik nagy feladata, hogy „visszaállítsa a folyamatosságot az esztétikai élmény és a normális életfolyamatok között”. A Black Mountain alapítói – köztük John Rice és Theodore Dreier – e radikális művészi és pedagógiai elvek együttes megvalósítását tűzték ki célul. Intellektualizmus és radikalizmus ötvöződött itt, igény és elszántság a régi megismerésére és az új megvalósítására. Ezért van az, hogy alapításától fogva bizonyos rejtelmesség lengi körül a College-ot, amit az egykori alapítók és hallgatók úgyszólván kegyelmi állapoként, mások viszont a káosz és a teljes bizonytalanság jegyeivel írnak le.

A Black Mountain College egyaránt szolgált az alternatív oktatás és tudományosság, valamint a kísérletezés alkotói műhelyeül. A kor leghaladóbb gondolkodásai találkoztak itt, felölelve a művészeteket, a humán és természettudományok széles skáláját. Így a Black Mountain egyszerre adott otthont Carl Gustav Jung, Alfred North Whitehead, Carl O. Sauer, Leo Frobenius és Antonin Artaud elkérdezéseinek, a Gestalt-pszichológiának és a Kolumbusz előtti kultúrák gyakorlati antropológiájának, az *I Ching* szerint való komponálásnak és a zen buddhizmusnak, az absztrakt expresszionizmusnak és a gesztusfestészetnek, az értekes és improvizatív táncnak és a dzsessz improvizációnak, valamint az ezeket egybeössze fűző nagy, közös alkotásoknak. A tevékenységek sokféleségét jól mutatja, hogy működött itt ács-, könyvkötő- és kerámiaműhely, szövőház, fényképész- és filmstúdió, festő- és szobrászműterem, nyomda és litográfiai üzeme. A College-nak saját színháza és több folyóirata is volt. A legemlékezetesebb előadások között említik Wolpe Bartók-, Schönberg- és Sztravinszkij-koncertjét, a Pierre Boulez-előadásokat, a Cage-Tudor-duókat, Cunningham Fény/Hang Mozgás Műhelyének produkcióit, Katherine Litz táncművésznék a tudatalati előhívását megkísérlő szurrealista improvizációit, valamint a Cage rendezte első happening előadást (1952), amely a maga többfokoztú szimulaneitásával („szereplők” közt Cage mellett ott volt többek között Olson, Cunningham, Tudor, Rauschenberg) beírta nevét az amerikai drámatörténetbe. Az *I Ching* hatása Cage itt dolgozta ki a véletlenre és az esetlegességre épülő kompozíciós módszerét; Olson itt írta meg két legnagyobb hatású esszéjét – *A projektív ver.* és *Az emberi univerzum* címűeket –, amelyekben a nyitott forma és „a mezőben való komponálás” elvét hirdeti, illetve a világ folyamatait nem uraló, hanem azokat figyelő és bennük részt vevő „posztmodern ember” képét vázolja föl. Hasonlóan nevezetes alkotásnak bizonyult Rauschenberg tiszta fehér vászonfestménye, mely közvetlen inspirációul szolgált Cage ismert 4'33"-es csöndkompozíciója számára, amit saját elmondása szerint a fehérség komplexitását meg

ragadó festmény láttán felbátorodva komponált a Black Mountainból való elutazása alkalmával.

A College két helyszínen működött: az eredeti ún. „faházás főiskola” alapítói előbb bérelték azt a majd' háromszáz hektárnyi területet, amelyen nagyobb közösségi épületek és kis lakóházak voltak, majd 1937-ben vásároltak a közelben egy hasonló nagyságú birtokot, ahová a meglevő épületek mellé maguk építettek fel – többek között Walter Gropius Bauhaus-tervei alapján – több különböző méretű és rendeltetésű házat. A cél mindkét helyszínen az volt, hogy az épületegyüttes egyszerre nyújtson keretet a tanárok és diákok közösségi és magánéletének (minden diák saját dolgozószobában tanult, de közös hálóban aludt). Az első helyszínen a birtokhoz farm, szőlő és almáskert, míg az 1937-ben megvásárolt ingatlanhoz jókora termőföld tartozott, ahol mindenki együtt dolgozott, megtermelve a kis közösség ellátásához szükséges élelmet. Volt itt még egy kisebb tó is a dombok között, ahol úszó- és evezőversenyeket lehetett rendezni. Ebben az idilli környezetben a szellemi és lelki közösség megvalósíthatónak tűnt. A College egyszerre nyújtott védelmet és közösségi érzést, ugyanakkor lehetővé tette a radikális művészetek áramlatába való bekapcsolódást. A hegyszirtre épült kínai kolostorokat tudatosan idéző elzártság érzetét ugyanis ellensúlyozta a sok látogató és a más szellemi műhelyekkel fenntartott kapcsolat. Így elsősorban a San Franciscó-i, a New York-i, a bostoni és a philadelphiai művészvilág legradikálisabb tagjaival érezték közösséget és működtek együtt.

Merev vagy formális szabályok nélkül éltek és dolgoztak, a szokások mintegy maguktól alakultak ki. Nem voltak kötelező kurzusok, nem volt osztályzás, nem voltak kodifikált „hallgatói követelmények”. Egyébként maga a College sem volt akkor akkreditálva, és csak néhány egyetem – köztük a Harvard, az MIT, a Columbia, a Reed, a Bard és a Swathmore – fogadta el az ott szerzett krediteket. A szemeszterek első hetében a hallgatók mintegy körbekóstolták a kínálatot, hogy maguk dönthessenek, milyen kurzusokat vesznek föl. Minden tanár más és más belső ritmus szerint tanított. Robert Duncan kora reggel (általában ő maga keltette fel a hallgatókat), Olson délután és este tartotta óráit – néha huszonnégy órás maratoni folyamokban. A szemeszterrendszer mellett bevezették a „kínai rendszernek” nevezett előadás-sorozatot és a tematikus nyári akadémiaikat. Mindkét oktatási forma azt tette lehetővé, hogy neves előadókat hívassanak meg rövidebb, de szellemileg igen intenzív időszakokra. Így néhány napos vendégként tartott előadást többek között Einstein, Dewey, Sachs, Wilder, Miller, Huxley, Gropius, Motherwell, Pollock, Kaprow és Mumford is. Az egyik tanítvány, John Cech szerint a College tanítási módszerét az agresszív intenzitás jellemezte, melynek az volt a célja, hogy megtérítse a lelkeket. Duncan és Cage szerint a tanítás itt „lelki támadásként” jelentkezett, mivel abból indultak ki, hogy ideálisan a tanítás nem hasznos információk átadását jelenti, hanem olyan beszélgetést, amely leginkább a vadászatra hasonlít.

A College elsősorban adományokból tartotta fenn magát, amelyek közül a progresszió ügyével azonosuló Forbes család rendszeres támogatása volt a leg-

fontosabb. A diákok közül csak néhányan fizettek tandíjat (akinek nem volt pénze, nem fizetett), a tanárok pedig maguk és családjuk teljes ellátásán kívüli általában nem kaptak semmi fizetséget (csak a menekültek képeztek kivétel akiknek megérkezésük után legalább két évig folyósítottak fizetést). Bizonyos idő után az oktatók mintegy részvényesei lettek a College-nak, és amikor az egész intézményt felszámolták, akkor kapták meg az ott töltött évekkal időarányos járandóságukat.

Tanár és diák együtt élt a Black Mountainban, s együtt is döntött tanulásról és munkáról egyaránt. A tanárok mindig fontosnak tartották, hogy a College ne váljon ugyanolyan „diákgettóvá”, mint a többi főiskola és egyetem, ahol valójában csak a hallgatók élnek, de ahonnan az oktatók esténként visszavonulnak saját életükbe. Itt a diákok nemcsak a tanárokkal, de azok családjával is együtt töltötték a napokat és az estéket. Még a könyvtár is közösségi jellegű volt, hiszen az egyes oktatók magánkönyvtárából jött létre.

Pedagógiai és filozófiai elveit illetően a Black Mountain College több tekintetben előrevetíti a hatvanas évek ellenkultúrájának szellemiségét. Olson rektorsága idejére a College valódi művészeti központ lett, amelynek radikalizmusa az ötvenes évek politikai konzervativizmusának kontextusában még inkább nyilvánvaló. „Élő emberek tábora”, mondta róla az ott diákoskodó költő, Ed Dorn. Diák és tanár olyan emberi és természeti környezetben élhetett, amely ösztönző hatott legtöbbjük alkotókedvére, s ha valaki nem volt is alkotóművész, „azt mindenképpen érezhette, hogy él”, állítja Olson. Ezenkívül sokak számára lett a Black Mountain a „szeretett közösség”: „soha annyira nem éreztem, hogy tartoznám valahova, mint ahhoz az iskolához”, írja Martin Duberman, a Black Mountain College első krónikása. Olson a görög városállamok *polis*zideálját látta megvalósulni itt, ahol a szigorú belső parancshoz teljes külső szabadság társul.

Egyébként a Black Mountain College-ban nem csak művészeti-filozófiai oktatás folyt. A főiskola irányítói nagy hangsúlyt helyeztek arra, hogy a hallgatók más tudományokban is elmélyülhessenek, így a (nem euklideszi) matematikában, a geometriában, a régészetben, a pszichológiában, a mitológiában és a folklór-tudományból eredeztethető kultúrmorfológiában. E „segédtudományok területén nyaranta meghirdették „Az ember új tudományai” című előadás-sorozatot, neves előadókkal. Később részben ezekből az előadásokból állította össze Olson azt a több mint harminc kötetből álló könyvsorozatot, amelyet *Curriculum of the Soul* (A lélek művelése) címmel adott ki egy kisebb kiadó. A College megmentésére tett utolsó kísérletek között említendő Olson nagyszabású terve, melynek keretében az intézmény olyan elméknek adott volna otthont, mint Carl Gustav Jung, Carl Sauer, Norbert Wiener és William Carlos Williams. megvalósításra azonban már nem volt lehetőség.

Bár maguk az érintettek nem szerették a „Black Mountain-költők” terminus elismerték, hogy a hely szellemisége elég erős volt ahhoz, hogy egy csap „antimetafizikus” költő számára közeget biztosítson. Valójában Charles Olson volt az, aki a költői csoportosulást összetartotta, illetve az összetartozást tudat

sította. Robert Creeley, Robert Duncan, Denise Levertov (akit egyébként annak ellenére sorol az irodalomtörténet a „Black Mountain-költők” közé, hogy sohasem járt az észak-karolinai iskolában), Cid Corman, Michael Rumaker, Joel Oppenheimer, Jonathan Williams, Leroy Jones, Fielding Dawson és még mások annak a korai posztmodernizmusnak a szellemében kezdtek írni, melynek főbb gondolatait, alapelveit, igényeit és követelményeit elsőnek Charles Olson fogalmazta meg esszéiben és verseiben – a Black Mountain College-ban vagy az ott töltött évek után.

A „Black Mountain-költők” hamarosan az *Origin* nevű, később legendássá vált folyóirat köré gyűltek, amely majd’ negyven éven át, öt sorozatban jelent meg, ekképp híva életre a kortárs alternatív kánonok legmarkánsabbikát. A College katalizáló szerepét a folyóirat vette át azzal, hogy fórumot adott egy konkrét közösség számára, ezáltal kanonizálta mind ezt a kísérleti, alternatív hagyományt, mind pedig az elődnek vallott Pound-Williams-vonalat.

A régóta fenyegető pénzügyi csőd végül 1956-ban következett be. A tanárokat sorra alkalmazták a legjobb egyetemek (a legtöbbjüket talán a Harvard), míg a kevés megmaradt diák főként San Francisco felé vette útját. Olson feladta lett, hogy az egész intézményt felszámolja, és mindenkit kifizessen, tulajdonosokat és hitelezőket egyaránt. Ettől fogva a Black Mountain College nagy pecsétje ajtótamaszték lett a költő gloucesteri házában. Ezzel lezárult az amerikai radikalizmus – ahogy egyesek fogalmaznak: a pedagógiai és művészeti „New Deal” – egyik nagyszabású vállalkozása.

Francis Bacon: Alvó ember